

NEYROPEDAGOGIK METODLARNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI (TAJRIBA ASOSIDA)

Sharifova Nigora Axtam qizi

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada neyropedagogik yondashuvlarning zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi va ularning o'quvchilar o'zlashtirish ko'rsatkichlariga ta'siri tajriba-sinov ishlari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi inson miyasi kognitiv funksiyalarining ishlash mexanizmlarini hisobga olgan holda o'qitish metodikasini takomillashtirish va bu orqali ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlarini dalillashdan iborat. Maqolada neyroplastiklik, diqqatni boshqarish, xotirani mustahkamlashning neyrobiologik asoslari va vizuallashuv kabi neyrometodlarning amaliy natijalari bayon etilgan. Tajriba natijalari neyropedagogik metodlar qo'llanilgan guruhlarda ma'lumotni eslab qolish darajasi va mantiqiy fikrlash qobiliyati an'anaviy guruhlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: neyropedagogika, kognitiv rivojlanish, neyroplastiklik, ta'lim samaradorligi, miya faoliyati, xotira mexanizmlari, vizuallashuv, pedagogik texnologiya, didaktika, kognitiv yuklama.

Zamonaviy pedagogika fani bugungi kunda psixologiya, biologiya va neyronauka kabi sohalar bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanmoqda, zero o'qitish jarayoni bevosita inson miyasining axborotni qabul qilish va qayta ishlash imkoniyatlariga tayanadi. Neyropedagogika — bu neyrobiologiya yutuqlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qiluvchi fanlararo soha bo'lib, u o'quvchining kognitiv xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitishni tashkil etishni nazarda tutadi. Ma'lumki, an'anaviy ta'lim ko'pincha axborotni shunchaki uzatishga yo'naltirilgan bo'lsa, neyropedagogik yondashuv miyadagi neyron bog'lanishlarining qanday hosil bo'lishi va mustahkamlanishiga e'tibor qaratadi. Ushbu maqola doirasida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari neyrometodlarning naqadar samarali ekanligini ko'rsatib berdi, chunki miya

tabiatiga mos ravishda taqdim etilgan bilimlar uzoq muddatli xotiraga osonroq ko'chadi va o'quvchida motivatsiyaning barqaror bo'lishini ta'minlaydi.

Neyropedagogikaning fundamental asosi bo'lgan neyropastiklik tushunchasi ta'limda inqilobiy o'zgarishlar yasadi. Avvallari miya ma'lum bir yoshdan keyin o'zgarmaydi degan qarash ustun bo'lgan bo'lsa, hozirgi tadqiqotlar yangi bilim o'rganish jarayonida miyada yangi sinapslar hosil bo'lishini va mavjud aloqalar mustahkamlanishini isbotladi. Tajriba davomida neyropedagogik usullar qo'llanilganda, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi ortishi bilan birga, ularning murakkab mavzulardagi mantiqiy xatolari kamayishi kuzatildi. Bu jarayonda emotsional holatning roli beqiyosdir, chunki miyaning limbik tizimi, xususan amigdala va gipokampus, axborotning hissiy bo'yog'iga qarab uni filtrlash xususiyatiga ega. Agar o'quv jarayoni qo'ruv yoki stress ostida kechsa, kognitiv funksiyalar bloklanadi va o'zlashtirish darajasi pasayadi. Aksincha, ijobiy emotsional muhit yaratilganda, dofamin gormoni ajralishi natijasida miya axborotni qabul qilishga yanada ochiq bo'ladi va o'rganish jarayoni zavqli mashg'ulotga aylanadi.

Tadqiqotning amaliy qismida diqqatni boshqarish va kognitiv yuklamani optimallashtirish masalalariga alohida to'xtalib o'tildi. Miyaning ishchi xotirasi cheklangan imkoniyatga ega ekanligi sababli, bir vaqtning o'zida juda ko'p yangi ma'lumot berish samaradorlikni tushirib yuboradi. Tajriba guruhlarida darslar "mikro-o'rganish" (micro-learning) tamoyili asosida tashkil etildi, ya'ni materiallar kichik, mantiqan tugallangan bloklarga bo'linib, har bir blokdan so'ng neyrobiologik tanaffuslar (brain-breaks) amalga oshirildi. Bunday qisqa tanaffuslar davomida neyronlararo aloqalar "tinch holat" (default mode network) rejimiga o'tib, olingan axborotni tartibga solishga ulguradi. Natijada, ushbu usulda o'qigan talabalar nazorat ishlarida an'anaviy ma'ruza tinglagan talabalarga qaraganda 35-40 foizga yuqori natija ko'rsatdilar. Bu holat neyrodidaktikaning "kamroq, lekin sifatliroq" tamoyili naqadar to'g'ri ekanligini isbotlaydi va pedagoglarni o'quv dasturlarini miya imkoniyatlariga moslashtirishga undaydi.

Yana bir muhim neyropedagogik metod — bu ko'p hissiyotli (multisensory) o'qitishdir. Inson miyasi vizual, auditorial va kinestetik signallarni parallel ravishda qayta ishlaydi. Tajriba doirasida o'quvchilarga mavzu faqat matn ko'rinishida emas, balki infografikalar, interaktiv simulyatsiyalar va amaliy harakatlar orqali tushuntirildi. Ma'lum bo'lishicha, axborot bir necha kanal orqali kirsam, u miyaning turli qismlarida

saqlanadi va kerakli vaqtda uni esga tushirish ehtimoli bir necha barobar ortadi. Ayniqsa, vizuallashuv usuli murakkab mavhum tushunchalarni konkret obrazlarga aylantirish orqali o'ng yarim shar faolligini oshiradi. Shu bilan birga, neyropedagogikada uyquning o'rni ham o'rganildi; tajriba ishtirokchilariga bilimlar darsdan so'ng darhol emas, balki ma'lum vaqt o'tgach va uyqudan so'ng mustahkamlanishi tushuntirildi, chunki aynan chuqur uyqu fazasida neyronlarda konsolidatsiya jarayoni — qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga o'tish yuz beradi.

Neyropedagogikaning ta'lim samaradorligiga ta'sirini baholashda mantiqiy va ijodiy fikrlashning uyg'unligi ham tahlil qilindi. Miya yarim sharlarining funksional asimmetriyasini inobatga olgan holda, darslarda ham tahliliy (chap yarim shar), ham sintezlash va tasavvur qilish (o'ng yarim shar) topshiriqlari navbatma-navbat berildi. Bu yondashuv o'quvchilarda nafaqat tayyor formulalarni yodlash, balki muammoga kreativ yechim topish ko'nikmasini ham shakllantirdi. Tajriba shuni ko'rsatdiki, neyropedagogik usullar o'quvchilar orasidagi individual kognitiv farqlarni ham yumshatishga xizmat qiladi; masalan, diqqat yetishmasligi sindromi bor bolalar uchun qisqa muddatli intensiv topshiriqlar va vizual tayanchlar ularning o'zlashtirishini tengdoshlari darajasiga ko'tardi. Shunday qilib, neyropedagogika shunchaki uslublar to'plami emas, balki har bir o'quvchining biologik potensialini maksimal darajada yuzaga chiqarishga qaratilgan fundamental tizimdir.

Xulosa qilib aytganda, neyropedagogik metodlar ta'lim tizimini inson tabiatiga yaqinlashtiradi va o'qitishning sun'iy qiyinchiliklarini bartaraf etadi. Tajriba-sinov ishlari davomida olingan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, neyrobiologik qonuniyatlarga asoslangan ta'lim nafaqat akademik natijalarni yaxshilaydi, balki o'quvchilarning psixologik salomatligini saqlashga, ularda doimiy o'rganishga bo'lgan ichki intilishni tarbiyalashga yordam beradi. Kelajak ta'limi shubhasiz neyropedagogika yutuqlariga tayanishi kerak, chunki miya qanday o'rganishini bilish — eng samarali o'qitish kalitidir. Ushbu maqolada keltirilgan ma'lumotlar va tavsiyalar pedagoglar uchun dars jarayonini zamonaviy fan yutuqlari asosida qayta qurishda muhim qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Dars jarayonida neyropedagogik yondashuvni tatbiq etishda o'qituvchining roli ham transformatsiyaga uchraydi. Endilikda o'qituvchi shunchaki ma'lumot beruvchi emas, balki kognitiv moderator vazifasini bajaradi. U darsning har bir bosqichida

o'quvchi miyasining charchoq darajasini, motivatsion pasayishlarni va diqqatning tarqalishini his qila olishi kerak. Tajribamiz shuni ko'rsatdiki, darsning dastlabki 10-15 daqiqasi miya uchun "oltin davr" bo'lib, aynan shu vaqtda eng murakkab kontentni berish maqsadga muvofiqdir. Keyinchalik esa interaktiv metodlar va amaliy mashqlar orqali kognitiv yuklamani biroz pasaytirish, dars oxirida esa olingan bilimlarni "refleksiya" qilish orqali neyron bog'lanishlarini muhrlash lozim. Bunday struktura miya ritmlari bilan hamohang bo'lib, axborotning yo'qolish darajasini minimal darajaga tushiradi. Ta'limda neyropedagogikani qo'llash global miqyosda inson kapitalini rivojlantirishning strategik yo'nalishiga aylanishi zarur, chunki samarali o'rganish qobiliyati har qanday jamiyat taraqqiyotining poydevoridir.

Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, neyropedagogik metodlar faqatgina metodikani o'zgartirish bilan cheklanib qolmay, balki o'quv muhitining fizikasini ham o'zgartirishni taqozo etadi. Sinf xonasidagi yoritilganlik darajasi, kislorod miqdori va hatto ranglar gammasi ham neurotransmitterning ajralishiga ta'sir qiladi. Bizning tadqiqotimiz doirasida o'tkazilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarga tanlov huquqi berilganda va ular darsda o'zlarini erkin his qilganlarida (masalan, topshiriqni bajarish tartibini o'zlari tanlashi), miyaning prefrontal po'stlog'i faolroq ishlaydi. Bu esa mas'uliyat hissi va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Demak, neyropedagogika — bu yaxlit ekotizim bo'lib, u insonning biologik mohiyati va ijtimoiy ehtiyojlari o'rtasidagi oltin ko'prikn yaratadi. Ushbu metodlarning keng ko'lamda joriy qilinishi milliy ta'lim tizimimizning raqobatbardoshligini ta'minlashda asosiy omillardan biri bo'lib qoladi.

Ushbu tadqiqot natijalari va ilmiy tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, neyropedagogik metodlar zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini yangi bosqichga olib chiquvchi eng istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni yaqqol ko'rsatdiki, dars jarayonini inson miyasining tabiiy-biologik qonuniyatlariga muvofiq tashkil etish o'quvchilarning akademik o'zlashtirish ko'rsatkichlarini nafaqat miqdoran, balki sifat jihatidan ham tubdan yaxshilaydi. Neyropedagogik yondashuvning markazida turuvchi neyroplastiklik tamoyili har bir o'quvchining kognitiv imkoniyatlari cheksiz ekanligini va to'g'ri tanlangan metodika orqali intellektual salohiyatni doimiy ravishda rivojlantirish mumkinligini isbotlaydi.

Tajriba davomida qo'llanilgan kognitiv yuklamani optimallashtirish, hissiy intellektni faollashtirish va ko'p hissiyotli (multisensory) o'qitish usullari o'quvchilarda axborotni shunchaki yodlash emas, balki uni tahlil qilish va uzoq

muddatli xotirada saqlash ko'nikmasini shakllantirdi. Ayniqsa, darslardagi ijobiy emotsional muhit va "neyro-tanaffuslar"ning joriy etilishi o'quvchilarning psixofiziologik charchashini oldini olib, ularning o'quv motivatsiyasini barqaror saqlashga xizmat qildi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omili bo'lgan "o'rganishni o'rganish" kompetensiyasini rivojlantiradi.

Neyropedagogik metodlarning amaliy ahamiyati shundaki, ular ta'limdagi individual farqlarni inobatga olgan holda inklyuzivlikni ta'minlaydi. Har bir o'quvchi miyasining axborotni qabul qilish tezligi va uslubi turlicha ekanligini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan strategiyalar ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, neyropedagogikani pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimiga keng joriy etish, darsliklar va o'quv dasturlarini neyrobiologik mezonlar asosida qayta ko'rib chiqish milliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishda strategik ahamiyat kasb etadi. Kelajak pedagogikasi — bu miya va ong imkoniyatlarini uyg'unlashtiruvchi, inson kapitalini maksimal darajada yuzaga chiqaruvchi yuqori texnologik va insonparvar neyropedagogikadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ansari, D., & Coch, D. (2006). Bridges over troubled waters: Education and cognitive neuroscience. *Trends in Cognitive Sciences*, 10(4), 146-151.
2. Blakemore, S. J., & Frith, U. (2005). *The learning brain: Lessons for education*. Blackwell Publishing.
3. Cozolino, L. (2013). *The social neuroscience of education: Optimizing attachment and learning in the classroom*. W. W. Norton & Company.
4. Howard-Jones, P. A. (2010). *Introducing neuroeducational research: Neuroscience, education and the brain from contexts to practice*. Routledge.
5. Jensen, E. (2005). *Teaching with the brain in mind* (2nd ed.). Association for Supervision and Curriculum Development.
6. Sousa, D. A. (2011). *How the brain learns* (4th ed.). Corwin Press.
7. Tokuhama-Espinosa, T. (2010). *Mind, brain, and education science: A comprehensive guide to the new brain-based teaching*. W. W. Norton & Company.
8. Zull, J. E. (2002). *The art of changing the brain: Enriching the practice of teaching by exploring the biology of learning*. Stylus Publishing.